

הרב צבי שורץ

רבנו תם – על משנתו התמימה של הרב יעקב אריאל שליט"א

מורנו ורבנו הרב יעקב אריאל שליט"א חי את חייו, מלמד תורה ופוסק לרבים על פי דרכו של מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל שמרגלא בפומיה 'תורת ד' תמימה משיבת נפש' – אימתי היא משיבת נפש? כשהיא תמימה. הרב הוא מגידולי הארץ ותורת ארץ ישראל היא עולמו, ומכוחה הוא ניחן בתפיסה כוללת של התורה, הקשורה בקשר עמוק עם הארץ ונופיה ועם כל חלקי הציבור החונים לשבטיהם. חביבים עליו דברי המהר"ל ובמיוחד פירושו על האבן שעליה שכב יעקב אבינו וחלם את חלום הסולם. בעיון זה נרחיב על היסוד המאחד והשלם של פרשה מיוחדת זו המתאימה לאורחות חייו של מו"ר, ונאים הדברים לכבודו לרגל הגיעו לגבורות.

א. עם אחד

כשיוצא יעקב אבינו לגלות מבאר שבע לחרן, הוא מניח את ראשו על אבן וחולם את חלום הסולם, ובלשון הכתוב (בראשית כח, יח): 'ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו'. הגמרא (חולין צא ע"א) מעלה סתירה לכאורה בין שני פסוקים: כתוב אחד אומר 'מאבני המקום', והאחר – 'ויקח את האבן אשר שם מראשותיו' – בתחילה אבנים ולבסוף אבן?! והגמרא משיבה שבתחילה אכן היו אבנים הרבה, ולבסוף התלכדו כולן לאבן אחת: כתיב ויקח מאבני המקום, וכתיב ויקח את האבן! אמר רבי יצחק: מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד, וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו; תנא: וכולן נבלעו באחד.

במהר"ל (גור אריה על אתר) מאריך בהבנת עומק מדרש חכמים זה שאינו כפשוטו, כי גם אחר שמניח את ראשו על אבן אחת יכולות הן לריב, זו אומרת בצפונה וזו אומרת בדרומו. על כך נוספת התמיהה שאבנים אינן מדברות ובוודאי אינן רבות. אלא הרעיון העמוק של מדרש זה הוא שראשו של יעקב איננו ראשו הפיזי, אלא הכוונה לתפיסתו המחשבתית. יעקב אבינו רואה את כל האבנים כאבן אחת, כפי שאב רואה את כל ילדיו כמשפחה אחת, וכפי שאדם מודע שגופו אינו אוסף איברים אלא מהות אחידה. כך ראייתו של יעקב אבינו, ובלשון המהר"ל:

ידוע כי יעקב הוא מקור האחדות והקב"ה נקרא קדוש יעקב על שם יעקב שכמו שיעקב הוא קדוש ונבדל והנשמה של יעקב קדושה ונבדלת וראוי לה דבר אחד

כמו שראוי לדבר שכלי ודומה יעקב לבריה התיכון ומעלת יעקב היא ההתאחדות כי הוא המאחד אותם.

ביתר פירוט מסביר הרב יעקב אריאל בשפתו העשירה בספרו מאהלי תורה (לתורה ולמועדים, ח"א סי' כד):

תכונותיהן המשותפות של האבנים השונות והנפרדות, הופכות בראשו של האדם לאבן אחת. הגודל שונה, המיקום שונה, אך המכנה המשותף אחד הוא. לשם כך יש צורך בראש גדול במוח חושב, אלא שהמדובר כאן לא בראשו של מדען, כי אם בראשו של צדיק, החשיבה המדעית מגלה את המכנה המשותף. החשיבה המוסרית מגלה את הערך המשותף, את הייעוד המשותף.

כשיעקב לן במקום עם בוא השמש, ראו עיניו המוחשיות אבנים רבות המפוזרות על פני השטח. למחרת עם הבוקר, לאחר חלום הסולם הניצב ארצה וראשו מגיע השמימה, השגתו אחרת. הוא רואה את האבן האחת. בהניחו את ראשו על האבנים, הראש נישא עם הסולם אל על, ואז נראות האבנים שלרגלי הסולם באור אחר, כאבן אחת. בלילה, המסמל את הגלות, היו האבנים רבות ומפוזרות. בבוקר, המסמל את שחר הגאולה, האבן היא אחת. הראייה הפיזית מפרידה, מציגה את הגופים בקטנוניותם וכיתיותם. ההשגה הנבואית, הרוחנית, של ראש הצדיק, רואה את המשותף, המלוכד.

הגלות, בטומאתה - מסכסכת, מפרידה, מדגישה את הפרטיות וגורמת לפירודים בין שבטי ישראל. ארץ ישראל, בקדושתה ובטהרתה, מעלה את הפרטים למכנה המשותף הרוחני שביניהם. הגופים נשארים מחולקים, אולם הנשמה היא אחת. ובארץ חיי הרוח הם העיקר; לא התפיסה החושנית החיצונית, אלא ההשגה הרוחנית המעמיקה.

גם המדרש אומר שהיו שם שתיים עשרה אבנים שנטל יעקב, וכיוון שידע שהקב"ה גזר שיעמדו לעם שנים עשר שבטים, אמר: אברהם לא העמיד את השבטים, יצחק לא העמיד את השבטים. אם יתאחו שתיים עשרה האבנים זו לזו, יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים. כיוון שהתאחו שתיים עשרה האבנים זו לזו, ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים.

כך גם אליהו הנביא שלקח שתיים עשרה אבנים לשם בניית המזבח בכרמל ועשה מהן מזבח אחד, כדי להדגיש שהעם הוא מאוחד ומורכב משנים עשר חלקים. אין מתאים יותר מיעקב אבינו, בחיר האבות, ללכד את כל הכוחות לכוח אחד, ולכן בברכתו בפרשת ויחי הוא רוצה לוודא שאכן בניו השבטים קלטו את מסר האחדות מעבר לייחודיות של כל שבט, וכששאל אותם: שמא יש בלב אחד מכם חילוק, ענו 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד'. גם בדברי הכוזרי מודגש ייחודו של יעקב אבינו, שהוא הנבחר מן האבות, בכך שאברהם ויצחק - לא כל ילדיהם הם בחירי הסגולה: לעומתם יעקב זכה שכל ילדיו הם בעלי סגולה אלוקית והשכינה שורה עליהם כעם.

1. כוזרי, מאמר א סי' צה.

ב. ארץ אחת

באותו מעמד נורא הוד, כשרואה בחלום הסולם מלאכים עולים ויורדים וה' ניצב בראש ואומר לו (בראשית כח, יג): 'הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך, רש"י בפירושו מביא את המדרש: 'קיפל הקב"ה את כל ארץ ישראל תחתיו ורמז לו שתהא נוחה להיכבש לבניו', וכפי שמסביר ה'שפתי חכמים', שבוודאי אין הכוונה שהקב"ה הבטיח לו רק את המקום שראשו מונח עליו, כי במה נחשב הוא? אלא ודאי מדובר על כל הארץ. בהמשך הפרשה אנו מתוודעים למרכזיותו של המקום, שהוא ירושלים, כפי שאומר יעקב אבינו (שם, יז): 'אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים'. ולא סתם מקום בירושלים, אלא מקום המקדש, כדברי רש"י ש'הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש'. לפי זה המקום המדובר שיעקב שוכב בו הוא המקום שמרכז את כל ארץ ישראל – ירושלים היא עיר ששייכת לעם ישראל ולא נתחלקה לשבטים;² בית המקדש הוא גם 'תל תלפיות' – 'תל שכל פיות פונים אליו בתפילה';³ וגם כשהוא עמד על תילו וגם כשחרב, מתפללים נכחו. מקום זה אכן 'מקפל' את כל ארץ ישראל תחתיו, כי הוא המרכז המאחד את כל הארץ, וזו הכוונה במדרש 'קיפל את כל ארץ ישראל תחתיו' – רק מקום מרכזי כבית המקדש שבירושלים מאחד את כל הארץ, וכביכול כל הארץ 'מקופלת' תחתיו.

אם נחבר לדברים אלו את דברי המהר"ל המובאים לעיל בקשר לתפיסתו של יעקב אבינו הרואה את אבני המקום כאבן אחת, זה מתאים ביותר לא רק למעלת יעקב שראשו הוא בעל תפיסה כוללנית, אלא גם לסגולת המקום לאחד את כל ארץ ישראל. כשיעקב אבינו עם תפיסתו המאחדת נמצא במקום מרכזי ומרכז כל כך, הרי גרעין העם וגרעין הארץ נשקי אהדדי.

יסוד זה של מקום בית המקדש הכולל את כל הארץ יכול להסביר גם את התגלות המלאך לדוד בגורן ארונה;⁴ שם התוודע לראשונה דוד המלך אל מיקומו המדויק של המקדש. גילוי מקום המקדש הוא תשובת המשקל לחטא המניין שבו חטא דוד כשמנה את ישראל, כי המניין מפריד וגורם לנגף, בעוד ציבור אמור להיות מאוחד ואז לא יבוא בו נגף. הגמרא (הוריות ו ע"א) אומרת 'שאין מיתה בציבור', וחלוקה לגורמים ולפרטים גורמת לפירוד ולמגפה. לכן התשובה לחטא המניין המפריד היא מקום המקדש המאחד, וכך התבררו לדוד גם יסוד החטא וגם תיקונו.

2. יומא יב ע"א.

3. ברכות ל ע"א.

4. שמואל ב, פכ"ד.

ג. תורה אחת

יעקב חולם את חלומו אחרי ארבע עשרה שנה של לימוד תורה בבית מדרשם של שם ועבר, וכך יוצא על פי חשבון שנותיו של יעקב.⁵ רש"י בפרשת ויצא (בראשית כח, יא) כתב כך:

לשון מיעוט ובאותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה.

יעקב אבינו לא סתם עסק בתורה, אלא הגה ויגע בה יומם ולילה, כפי שכתוב בספר יהושע (א, ח): 'והגית בו יומם ולילה'. רבות נכתב בגמרא ובמדרשים על מעלת העוסק בתורה בלילה, שחוט של חסד משוך עליו כל היום ואויביו נופלים לפניו. קל וחומר מי שעוסק בתורה גם ביום וגם בלילה שזוכה לשולחן מלא, וזה חיבור של שלמות המחברת יום ולילה ללא הפסק. זו יגיעה שאין למעלה ממנה, ולא יום ולא שבוע אלא י"ד שנה רצופות. לא בכדי מגיע יעקב אחרי מאמץ עצום של לימוד תורה לחלום הנבואי באותו לילה גדול.

לא רק את התורה קיים יעקב אבינו במסירות ובהתמדה. גם כשעבד בבית לבן עשה זאת באותה מסירות נפש: 'הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותידד שנתי מעיני' (בראשית לא, מ). מכאן למדים עד כמה שומרים צריכים לשמור – עד 'הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה'.⁶ זוהי תורה שאין לה גבולות ואין בה הפסק, אלא היא שורש ותמצית החיים. יעקב הביא את התורה לפסגות של יגיעה ועמל, עד כדי כך שבאותו מקום המאחד את הארץ, בבית המקדש, הוא שוכב על אבן אחת ומאחד את כל השבטים בראייתו הכוללת אחרי י"ד שנים של תורה המחברת יומם ולילה. אין פלא שמייד כשיעקב שם את ראשו על האבן, ה' מתגלה אליו בצורה המאוחדת והמופשטת ביותר, והוא מבין שהגיע למדרגת 'והיה ה' לי לאלוקים' (בראשית כח, כא).

ראוי לשים לב שהפרשה מתחילה במלאכי אלוקים שעולים ויורדים, ורש"י⁷ פירש: 'עולים – מלאכי ארץ ישראל שליווהו עולים ואין יוצאים חוצה לארץ, ומייד ללא הפסק 'יורדים – מלאכי חוץ לארץ ללוותו'. בסוף הפרשה, כשיעקב חוזר מחרן לארץ ישראל, כתוב 'ויפגעו בו מלאכי אלוקים – אלו מלאכים של ארץ ישראל שבאו לקראתו ללוותו לארץ'. יעקב מאחד את שני המחנות וקורא למקום מחניים על שם המפגש של שני מחנות האלוקים. כך גם ההשגחה והליווי של הקב"ה ע"י מלאכיו הם ללא הפסק, ועל סולם אחד עולים המלאכים ויורדים. הליווי המיוחד של שני המחנות נקרא בשם אחד – מחניים – כדי לציין מהלך אחד ושלם של השגחה אלוקית ששומרת עליו ללא הפסק.

5. כפי שמביא רש"י, בראשית כח, ט, ד"ה אחות נביות.
6. בבא מציעא צג ע"ב.
7. רש"י, בראשית כח, ב, ד"ה עולים ויורדים.

עם הכנת גיליון 118 של 'אמונת עתיך', שכולו מוקדש לתורתו של הרב יעקב שליט"א, זכינו להוצאת ספרו 'מאהלי תורה' לתורה ולמועדים בכלי חדש ובהידור רב. המהדורה החדשה של הספר יצאה בשני כרכים (כרך א': בראשית, שמות, ויקרא; כרך ב': במדבר, דברים ומועדים), נוספו בה 88 דרשות שלא פורסמו בהוצאה הראשונה, ולכל הדרשות נוספו מראי מקומות מאירי עיניים.

מגוון הדרשות מקיף קשת רחבה של נושאים, הנותנים מבט תורני מעמיק שיש בו הבעת עמדה מוצקה ושורשית ויכולים לבסס חוט שדרה לבני דורנו, העומדים נבוכים מול מבול של מושגים זרים, שמציפים את החברה הישראלית כיום ומאיימים לקעקע יסודות הבית של 'ישראל סבא'.

הנושאים עוסקים בשאלות, שנראות במבט ראשון מוסריות כמו יחס לאכילת בשר בעלי חיים, וכן עניינים רבים שעולים על שולחנה של החברה הישראלית: דתיים וחילוניים, מעמדה של האישה כיום, גיוס לצבא ולימוד תורה, היחס הראוי לדמוקרטיה, שלמות הארץ ויחסנו אל אומות העולם ואל המדע המתקדם ועוד.

המאמרים בספר כתובים בשפה ברורה, וביכולתם לעצב אישיות יהודית ספוגה בתורה וביראת שמיים, היודעת להתמודד בפתיחות עם כל זרמי החברה הישראלית, מתוך זקיפות קומה ויוצרת את החיבור הדרוש בין התורה שניתנה בהר סיני לימים גדולים של גאולה שזוכה לה דורנו.

